

Burnwise

Käsikirjad ei põle!

INDREK GRIGOR

ILLUSTRATSIOON: TAAVI DOLBERG

KÄSIKIRJAD EI PÕLE!

Indrek Grigor

Meile, kultuurikriitikutele, meeldib kirjutada. See on tingitud isikuomaduste, võimete ja hariduse iseäralikust kombinatsioonist. Tahaks etelda, aga ei ole esineja annet, muusikalist kuulmist jääb vajaka, joonistada kah ei oska ning filmi asemel oled sattunud kirjan- dust õppima. Umbes sellisest kokteilist sünnivad kriitikud, *homo scriptused*, kirjutavad inimesed.

Usun, et ainsad, kelle suhe käsikirjadesse on veel obsessiivsem kui kriitikutel, on kirjan- ikud. Üks kliinilisemaid nende hulgas on kahtlemata Mihhail Bulgakov, kelle kirjutatud romaanist „Meister ja Margarita” on käibele tulnud lause „Käsikirjad ei põle”.

Jättes kõrvale vene filoloogide või gümnaasiumi kirjandustunni pärusmaale kuuluva küsimuse, mida Bulgakov selle lausega öelda tahtis, üritan alljärgnevalt selgitada, mida see, et käsikirjad ei põle, tähendab laiemas kultuuriloolises kontekstis ja kuidas see üldse võimalik on.

Hävimis- ja kadumislood

Märtsi alguses avati Kumu kunstmuuseumis näitus „[Force majeure. Eesti kunsti hävi- mis- ja kadumislood](#)”, mis jääb avatuks jaanipäevani. **Liis Pählapuu kureeritud näituse sisu on perioodil 1900–1944 kaduma läinud, hävinud või hävitatud kunstiteosed.**

Suuremas osas koosneb näitus mustvalgete reprove projektsioonidest, mida saadavad kaasaegsete kirjeldused ja kuraatori kommentaar teose saatuse kohta.

Valdavalt kirjalike kommentaaridega ekraanide seas on üks, ilmselt vahelduse huvides audiokommentaaridega varustatud projektsioon, kus ringleva reprovaliku tipp hetk on Ado Vabbe legendaarne maal „Itaalia”, mille kirjeldus algab sõnadega: „Vabbe „Itaalia” võib pidada eesti kunstiajaloo üheks kirkaimaid kiiduavaldusi pälvinud teoseks, ei ole säilinud ühtki fotot, mis võiks anda ettekujutuse teose tervikust.” Nii esitataksegi vaatajale musta ekraani, mille alumises vasakus nurgas kumab autori ja teose nimi ning sinna juurde kõlab August Gailiti kirjutatud Vabbe maalikeelt ülistav kommentaar. Olen võrdlemisi veendunud, et aasta lõpus „kohustuslikke” edetabeleid tehes kuulutan selle enese aasta kunstikogemuseks.

Ehitamata, filmimata, kirjutamata, tegemata ... jne

Elmisel aastal kureeris arhitektuuriajaloolane Ingrid Ruudi, Arhitektide Liidu poolt hiljuti aastapremia vääriliseks tunnistatud näituse „[Ehitamata. Visioonid uuest ühiskonnast 1986–1994](#)”. Nii nagu maailmasõdade aeg, nii oli ka taasiseseisvumine kaootiline ja murranguline, ning kaduma läks nii mõnigi kunstiteos, ent samas tehti ka suurejoonelisi plaane ja neile Ruudi keskenduski. Ehitame uue riigi, ehitame ka uue linna, ent need projektid jäidki plaanideks. Nüüd tagasi vaadates on see ehitamata arhitektuur projekti kujul ja museaalses kontekstis ennekõike ajalooline artefakt, ajastu mentaliteedi kandja. **Kuid nii Liis Pählapuu hävinud maalide jälgede ajamine kui ka Ingrid Ruudi koondatud teostamata projektid mõjuvad sümptomaatilistena, kui neid vaadata vaid muuseumi keskkonnas, kus neid arhiivühikutena vaadates kipub ununema, et kõik need hävinud maalid ja ehitamata majad varjatud kujul meie kultuuris siiski eksisteerivad.**

2013. aastal linastus suurepärase dokumentaalfilm „[Jodorowsky's Dune](#)”, mis tutvustab laiemale avalikkusele kultusrežissööri luhtunud katset ekraniseerida Frank Herberti ulmekirjanduse klassikat „Düün”. Film jäi tegemata, ent intervjuudes on korduvalt episoode, kus osalised, aga ka kriitikud räägivad Jodorowsky projektist justkui valminud filmist.

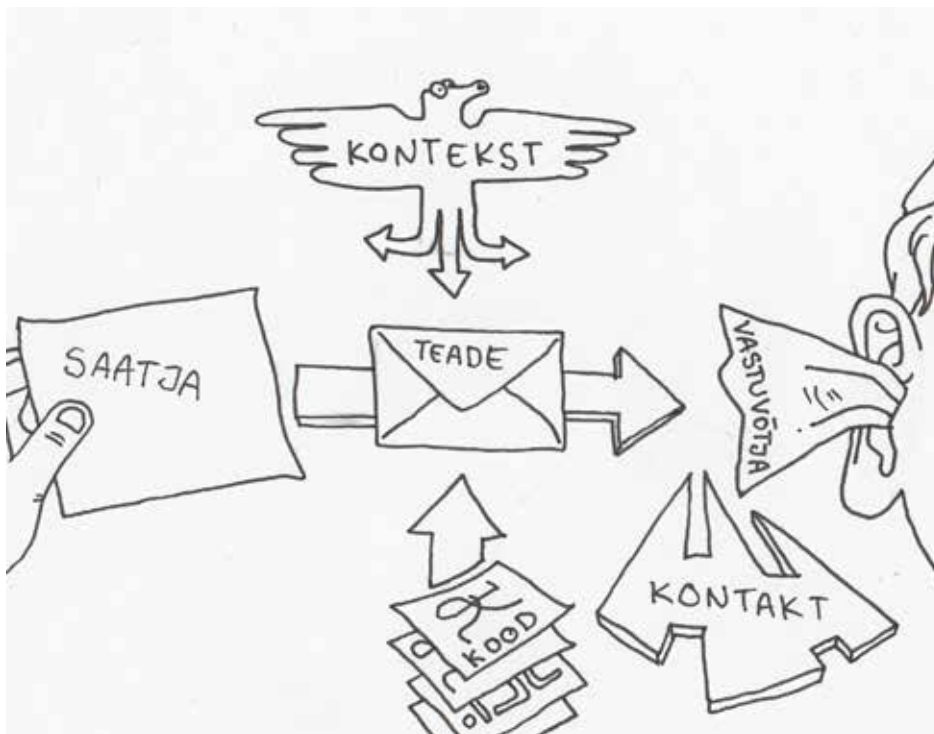
Kusjuures on tähelepanuväärne, et lisaks Jodorowsky ja tema meeskonna käsikirjale on filmis ka teine kummituslik teos – „Düün” ise. Jodorowsky ütleb, et ta otsustas teha ekraniseeringu enne seda, kui ta oli raamatut lugenud: „Üks sõber ütles, et see on fantastiline.” Samuti ei olnud „Düüni” lugenud enamik projekti juurde värvatud kunstnikke, kes lähtusid puhtalt visioonist, mille Jodorowsky neile raamatust manas.

Jodorowsky sõnul on filmi tipp hetk prints Pauli tapmine. Põrmu langev prints lausub prohvetlikult: „Liiga hilja ... Mind ei saa tappa. Sest ...” Sest ta on saanud üheks nii planeedi kui ka selle elanikega, kes ühest suust lausuvad prints'i häälega: „Mina olen Paul.” Sama juhtus ka Jodorowsky filmiga. **Kuigi projektil vaip alt tõmmati, mõjutas see erakordsel määral järgnevaid filme. Näiteks ei oleks meil „Alieni” ilma Jodorowsky „Düünita”. Dokumentaali võtab kokku tõdemus, et kõik järgnevad ulmefilmid justkui hüüaksid „Mina olen „Düün””.**

Mis mõttes käsikirjad ei põle?

Autori ja lugeja/vaataja suhet on kõige lihtsam kirjeldada Roman Jakobsoni klassikalise kommunikatsiooniskeemi alusel. Autor ehk adressant edastab lugejale ehk adressaadile

sõnumi teose vormis. Autori artikulatsiooni ja lugeja vastuvõttu mõjutavad sealjuures kolm tegurit: kontekst, mille taustal sõnum edastatakse, kood, milles seda edastatakse ja kanal, mille kaudu seda tehakse.

Tavapärase, üldlevinud käsitluse kohaselt toimivad kõik kuus kommunikatsioonikanali tegurit küll paralleelselt ja teineteist mõjutades, ent siiski selgelt ühesuunaliselt autorilt lugejale. Tähelepanuta jäetakse asjaolu, et kood, kontekst ja kanal küll mõjutavad sõnumit, ent sõnum mõjutab samamoodi ka neid. See aga tähendab, et sõnum ei pea jõudma adreessadini, teksti ei pea keegi lugema, selleks et see mõjutaks maailma.

Seda tõdemust võib pidada kultuurisemiootika üheks olulisimaks avastuseks, mis muu-seas selgitab, miks käsikirjad ei põle. **Isegi kui autor ise käsikirja hävitab, on see juba teda mõjutanud ning mõjutab tema kaudu ülejäänud maailma. Isegi kui autor oma ideed iial ei teosta, käsikirjagi ei kirjuta, mõjutab juba see pelk mõte maailma.**

Viimast illustreerib piltlikult Eesti fotokunstniku Laura Kuuse neljast lühifilmist koosnev sari „[Almost films](#)” („Peaaegu filmid”), mis portreeterib nelja filmiprojekti, millest mõni võib-olla isegi teostub, ent vähemalt ühe autor väidab, et ta oma ideed iial teostada ei kavatse, ent sellegipoolest on see mitte iialgi linastuv film juba andnud tõuke uuele filmile Kuuse dokumentaali näol.